

تذکره

جغرافیای تاریخی ایران

تألیف

استاد و . باوتولد

نیرسوزن
ترجمه

حمزه سردادور (ضابط زاده)

چاپ اول

ضهران بهمن ۱۳۰۸

کتابخانه اتحادیه ایران
تهران

بنام ایزد دانا

دیباچه

سرزمین ایران قرن‌ها مهد تمدن عالم بود انوار علم و معرفت از ملک ایران به تمام دنیا پرتو افکن شد سیادت سیاسی در شرق و تفوق اقتصادی در دنیا در دست ایرانیان بود .

يك سلسله قضایای سیاسی و تغییرات اقتصادی که در تاریخ ایران روی داد نور معرفت را بتدریج در این مملکت خاموش ساخت تا عاقبت کار بجائی رسید که همین ایران که قرن‌ها پیش آهنگ تمدن مادی و معنوی بود از کاروان علم و هنر عقب ماند و دچار رکود و انحطاطی شد که قرن‌ها طول کشید و در قرن اخیر باخرین مرحله شدت رسید .

تغییرات دیگری در چند سال قبل روی داد که فصل جدیدی در تاریخ ایران زمین باز کرده و ایرانیان را به تجدید عظمت گذشته امیدوار ساخت دیوار جهل و انحطاط که بدور این ملک کشیده شده بود رخنه یافت و فکر و ابتکار از دایره تجدید خارج شد ولی کمی وقتى که مراحل بشمارى از دنیای متمدن عقب مانده بودیم برای جبران گذشته و رسیدن بکاروان تمدن چاره بنظر نرسید جز استنده از تمدن مادی و معنوی غرب که خوشبختانه در این زمان سرلوحه آمدن عناصر ملى ایران شده است

در این مدت که شرقیان در گرداب جهالت غوطه ور بودند غربیان نه فقط
در فنون و صنایع بل در علوم و معارف هم از ما جلو افتاده و حتی تاریخ
و جغرافیای وطن ما را بهتر و کاملتر از ما تحقیق و تدوین نموده اند
امروزه که اولیاء دولت و افراد ملت هر يك بنحوی در جلب انوار
تمدن غرب بایران میکوشند روا ندانستم که از فیض این خدمت محروم
مانم و اکنون ترجمه کتابی را تقدیم هموطنان میکنم که بقلم یکی از
بزرگترین مستشرقین دانشمند روسیه و اروپا نگارش یافته و بعقیده این
ضعیف جامعترین کتابی است که راجع به جغرافیای تاریخی ایران از زیر
خامه عالم اروپائی بیرون آمده است مؤلف این کتاب استاد محترم و
فانل معظم جناب واسیلی ولادیمیروویچ بارتولد مستشرق روسی است
که راجع باسیای وسطی و ایران زمین صاحب تصانیف عدیده و مخصوصاً
در قسمت آسیای وسطی تا کنون کسی از مستشرقین بیایه تبحر و تسلط
حضرتش نرسیده و در تاریخ مغول کسی با وی برابری نتواند کرد

استاد محترم در تاریخ ۱۲ آوریل ۱۸۹۶ اولین خطابه های تألیف
خود را تحت عنوان « تشکیل امپراطوری چنگیزخان » در مجالس درس
دارالعلوم پترسبورغ سابق قرائت و از آن زمان تا کنون همواره سمت
پروفسوری دارالعلوم شرقی را عهده دار و در ضمن قریب به سیصد فقره کتاب
و مقاله و تقریظ و غیره تألیف کرده و فعلاً هم با داشتن سمت مزبور از اعضاء
محترم اکادمی علوم روس و در جامعه مستشرقین دنیا یکی از نگارندگان
« دائرة المعارف اسلام » میباشد

ترکستان در دوره حمله مغول (که بزبان انگلیس هم ترجمه شده)
تاریخ حیات مدنی ترکستان ، الغ بیک و عهد وی ، تذکره جغرافیای تاریخی

ایران ، تذکره مختصر تاریخ ایران ، تاجیک ها ، مقام ولایات شرقی ایران
در تاریخ عالم اسلام ، اسلام ، تمدن اسلام ، سلسله های اسلامی (ترجمه
از لن پول) ، تاریخ شرقشناسی در روسیه و غرب و صدها مقالات و تصانیف
دیگر که بقلم استاد محترم نگارش یافته هر يك نمونه کاملی از فضل و
دانش این بزرگوار تواند بود .

استاد محترم در باب قضایای تاریخی و مسائل جغرافیائی شرقی نزدیک
و آسیای وسطی تبعات و کشفیاتی کرده که برای علماء سلف مجهول و یا
مشکوک بود دانشمند معظم در طرز نگارش شیوه خاصی دارد و با مهارت
کاملی که مخصوص حضرت اوست در طی صفحات معدود معانی بی شماری را
جای میدهد .

کتاب تذکره جغرافیای تاریخی ایران که از فصل سوم شروع میشود
خطابه هائی است که استاد فاضل در مجالس درس دارالعلوم السنه شرقی
پطرسبورغ قرائت کرده و بعد بصورت کتاب در آمده چنانکه حضرتش در
مقدمه آن مینویسد :

« این کتاب متضمن دروسی است که در سال تحصیلی ۱۹۰۱-۱۹۰۲
به محصلین فا کولته السنه شرقی تدریس کرده ام و اکنون با بعضی اصلاحات
و ملحقات و تلخیصات و اشارات بمنابع اصلی طبع شده است دروس جغرافیای
تاریخی بر حسب پیشنهاد من در پرگرام دروس فا کولته داخل گردید مادام
که وضعیت تاریخ شرق از لحاظ علمی اجازه نمیدهد که تاریخ خالص شرق
بنحویکه تدریس علم تاریخ در دارالعلوم مستلزم آن میباشد به محصلین
تدریس بشود من مفید دانستم که باین شکل محصلین را با بعضی اطلاعاتی
راجع به گذشته ممالک اسلامی آشنا کنم تا وقتی که قسمت بیشتر منابع

در این مدت که شرقیان در گرداب جهالت غوطه ور بودند غریبان نه فقط در فنون و صنایع بل در علوم و معارف هم از ما جلو افتاده و حتی تاریخ و جغرافیای وطن ما را بهتر و کاملتر از ما تحقیق و تدوین نموده اند امروزه که اولیاء دولت و افراد ملت هر يك بنحوی در جلب انوار تمدن غرب بایران میكوشند روا ندانستم که از فیض این خدمت محروم مانم و اکنون ترجمه کتابی را تقدیم هموطنان میکنم که بقلم یکی از بزرگترین مستشرقین دانشمند روسیه و اروپا نگارش یافته و بعقیده این ضعیف جامعترین کتابی است که راجع به جغرافیای تاریخی ایران از زیر خامه عالم اروپائی بیرون آمده است مؤلف این کتاب استاد محترم و فاضل معظم جناب واسیلی ولادیمیروویچ بارتولد مستشرق روسی است که راجع باسیای وسطی و ایران زمین صاحب تصانیف عدیده و مخصوصاً در قسمت آسیای وسطی تا کنون کسی از مستشرقین بیایه تبحر و تسلط حضرتش نرسیده و در تاریخ مغول کسی با وی برابری نتواند کرد

استاد محترم در تاریخ ۱۲ آوریل ۱۸۹۶ اولین خطابه های تألیف خود را تحت عنوان « تشکیل امپراطوری چنگیزخان » در مجالس درس دارالعلوم پطرسبورغ سابق قرائت و از آن زمان تا کنون همواره سمت پروفیسوری دارالعلوم شرقی را عهده دار و در ضمن قریب به سیصد فقره کتاب و مقاله و تقریظ و غیره تألیف کرده و فعلاً هم با داشتن سمت مزبور از اعضاء محترم اکادمی علوم روس و در جامعه مستشرقین دنیا یکی از نگارندگان « دائرة المعارف اسلام » میباشد

ترکستان در دوره حمله مغول (که بزبان انگلیس هم ترجمه شده)
تاریخ حیات مدنی ترکستان ، الع بیک و عهد وی ، تذکره جغرافیای تاریخی

ایران ، تذکره مختصر تاریخ ایران ، تاجیک ها ، مقام ولایات بحر خزر در تاریخ عالم اسلام ، اسلام ، تمدن اسلام ، سلسله های اسلامی (ترجمه از لن پول) ، تاریخ شرقشناسی در روسیه و غرب و صدها مقالات و تصانیف دیگر که بقلم استاد محترم نگارش یافته هر يك نمونه کاملی از فضل و دانش این بزرگوار تواند بود

استاد محترم در باب قضایای تاریخی و مسائل جغرافیائی شرق نزدیک و آسیای وسطی تبعات و کشفیاتی کرده که برای علماء سلف مجهول و یا مشکوک بود دانشمند معظم در طرز نگارش شیوه خاصی دارد و با مهارت کاملی که مخصوص حضرت اوست در طی صفحات معدود معانی بی شماری را جای میدهد

کتاب تذکره جغرافیای تاریخی ایران که از فصل سوم شروع میشود خطابۀ هائی است که استاد فاضل در مجالس درس دارالعلوم السنه شرقی پطرسبورغ قرائت کرده و بعد بصورت کتاب در آمده چنانکه حضرتش در مقدمه آن مینویسد :

« این کتاب متضمن دروسی است که در سال تحصیلی ۱۹۰۱-۱۹۰۲ به محصلین فاکولته السنه شرقی تدریس کرده ام و اکنون با بعضی اصلاحات و ملحقات و تلخیصات و اشارات بمنابع اصلی طبع شده است دروس جغرافیای تاریخی بر حسب پیشنهاد من در برگرام دروس فاکولته داخل گردید مادام که وضعیت تاریخ شرق از لحاظ علمی اجازه نمیدهد که تاریخ خالص شرق بنحویکه تدریس علم تاریخ در دارالعلوم مستلزم آن میباشد به محصلین تدریس بشود من مفید دانستم که باین شکل محصلین را با بعضی اطلاعاتی راجع به گذشته ممالک اسلامی آشنا کنم تا وقتی که قسمت بیشتر منابع

اصلی بطبع نرسیده و مورد تتبعات و تحقیقات واقع نشده اند مشکل بتوان دوره تدوین نمود که نه تنها شامل شرح قضایای خارجی باشد بلکه علل تکامل تاریخی را در مبنای علمی بیان کند بدین جهت من تصمیم نمودم که به مقصود کوچکتری قناعت ورزم و در این دروس که راجع بایران و آسیای وسطی است سعی میکنم محصلین را با اوضاع جغرافیائی ممالک مزبور آشنا ساخته و تا اندازه که ممکن است ارتباط حیات تاریخی را با اوضاع جغرافیائی روشن کرده ادوار رونق و ترقی و ایام تنزل و انحطاط مهمترین بلاد را معین و اخباری را که در باب گذشته بعضی ولایات در دست است (در ضمن شرح آثار مادی که از روزگار گذشته بجا مانده) با اطلاعاتی که راجع بحالت حاضر آنها موجود است مقایسه کنم

اکنون برعهده قارئین صلاحیت دار و گذار میکنم تا خود تشخیص دهند که من در این کتاب که اولین تجربه همچو دروس است تا چه اندازه بانجام مقاصد فوق نائل آمده ام و تقصیر نواقص این دوره دروس تا چه درجه متوجه من و تا چه پایه ناشی از وضعیت کنونی علم میباشد مادام که بسیاری از منابع اصلی مورد تحقیقات واقع نشده نمیتوان بانجام یکی از مهمترین مقاصد جغرافیای تاریخی نائل آمد یعنی از روی تحقیق معین ساخت که اسامی قدیم جغرافیائی در چه تاریخی از بین رفته و اسامی جدید در چه روزگاری بمیان آمده است مشکلتر از این رفع نقیصه دیگر است یعنی آن که ادوار مختلفه همه بیک اندازه روشن نشده اند تقریباً تمام تألیفاتی که راجع به جغرافیای تاریخی ایران نگارش یافته منتهی بآن است که تعریفات و گفته های سیاحان اخیر را با اطلاعات مبسوطی که از جغرافیا نویسان عرب راجع باوضاع مملکت در قرن دهم مانده مقایسه میکنند اطلاعات

ما راجع به نیمه دوم قرون وسطی بی نهایت اندک است فقط کتاب حمدالله قزوینی است که تا یک درجه این تقصیه را جبران میکند «

در سال ۱۹۲۶ کتاب نفیس دیگری - تذکره تاریخی ایران - از تألیفات دانشمند محترم درناشکنند بطبع رسید که با وجود اختصار متضمن مطالب بسیار و معانی بکری میباشد و چون دو فصل اول آن یعنی ۱ - مقدمه و ۲ - مقام ایرانیان و ایران و تمدن ایران در تاریخ دنیا - ارتباط مستقیمی با مضمون این کتاب داشت و انگهی معانی آن بقدری دلکش و جامع بود که درین آمدم خوانندگان محترم را از قرائت آنها محروم گذارم از اینرو دو فصل مزبور را زینت افزای صفحات اول کتاب قرار دادم

در اینجا لازم میدانم اعتراف کنم که با وجود نهایت سعی و دقتی که در صحت ترجمه نموده ام یقین دارم که متن فارسی از لغزش و اشتباه عاری نیست چه اصل کتاب بزبان روسی نگارش یافته و اغلب اسامی خاص و نامهای اماکن با حروف روسی نوشته شده برای پیدا کردن املائی آنها آنچه مقدورم بود اصل کتبی را که مورد استشهاد مؤلف محترم واقع شده اند بدست آورده و اسامی خاص را استخراج کردم ولی با اینحال از خوانندگان دانشمند تمنا دارم هرگاه اغلاطی مشاهده کنند بمن منت گذاشته و آگاهم سازند

و نیز زائد نمیدانم متذکر بشوم که از نگارش اصل کتاب تا کنون چند سال گذشته و در اینمدت تغییرات بزرگی در اوضاع سیاسی و اقتصادی ایران روی داده و این تغییرات در بعضی نقاط باندازه مهم است که حتی با اوضاع چند سال قبل قابل مقایسه هم نیست بدیهی است که خوانندگان این نکته را هم بخاطر خواهند داشت

در هر حال این کتاب :

مفتاحی است برای کسانی که در جغرافیا و تاریخ ایران اشتغال به

تحقیقات دارند

رهنمائی است برای اشخاصیکه در ایران مسافرت و سیاحت کرده

و میخواهند در ضمن سفر روزگار گذشته این سرزمین را در نظر خود

مجسم کنند

فهرستی است برای عموم هموطنان تا در هر کجای ایران باشند از

گزارشات تاریخی و اوضاع جغرافیائی محل سکونت خود آگاه بشوند

بالاخره گنجینه ایست از اطلاعات جغرافیائی و تاریخی که دانستن

آنها بر هر ایرانی مفید میباشد

همزه سردادور (طالب زاده)

فهرست کتب و مقالاتیکه مورد استشهاد مؤلف واقع شده اند

ابن اثیر (الکامل فی التاریخ)

Ibn-el-Athiri Chronicon quod perfectissimum inscribitur,
ed. C. J. Tornberg, Lugduni Batavorum 1851-1876.

ابن بطوطه (تحفة النظر فی غرائب الامصار و عجائب الاسفار)

Voyages d'Ibn-Batoutah, texte arabe, accompagné d'une
traduction, par C. Defrémery et Sanguinetti, Paris 1853-1858.

ابن حوقل (کتاب المسالك و الممالک)

Bibliotheca Geograph. Arab, ed. M. J. de Goeje, pars
II, Lugd. Batav. 1873.

ابن خرداد به (کتاب المسالك و الممالک)

Bibl. Geogr. Arab, ed. M. J. de Goeje, pars VI, Lugd.
Batav. 1873. استشهاد از ترجمه فرانسه

ابن رسته (کتاب الاعلاق النفیسة)

Bibl. Geogr. Arab., ed. M. J. de Goeje, pars VII,
Lugd. Batav. 1892.

ابن عربشاه (عجائب المقدور فی اخبار تیمور)

Ibn-Arabsiadae vitae Timuri historia, ed. Manger, Leo-
vardiae 1772.

ابن فقیه (کتاب البلدان)

Bibl. Geogr. Arab., ed. M. J. de Goeje, pars V, Lugd. Batav. 1885.

ابوالغازی (شجره ترك)

Aboul-Ghazi Behâdour Khan, Histoire des Mogols et des Tatares, publiée, traduite et annotée par le baron Demaisons, T. I. Texte. St.-P. 1871, T. II. Traduction. St.-P. 1874.

اسفیداری (روضات الجنات فی اوصاف مدینة هرات)

(نسخه خطی دار العلوم لندن گراد نمبر ۵۸۸)

اصطخری (کتاب مسائلک الممالک)

Bibl. Geogr. Arab. ed. de Goeje, par I, Lugd. Bat. 1849.

آریان

Anabasis (Arriani Anabasis et Indica, ed. Tr. Dübner, Parisiis 1846.

آریستف

Аристов, Н. А., Англо-индийский „Кавказ“ Столкновение Англии с авганскими пограничными племенами, Спб. 1900 (отдельный оттиск из „Живой Старины“ 1900 г., вып. I и II.)

اولدنبیرگ

H. Oldenberg, Aus Indien und Iran, Berlin 1899.

آمیان مارسالین

Rerum gestarum libri XXXI (Ammiani Marcellini quae supersant, edit. stereot., Lipsiae 1835).

آوزلی

W. Ouseley, Travels in various countries of the East, more particularly in Persia, vol. I—III, Lond. 1819-1823.

آندره آس

C. F. Andreas, Aginis. (مقاله در) Pauly's Real-Encyclopädie der klassischen altertumswissenschaft.

آندرسون

W. Anderson, (مقالات در) Journal of the Asiat. Soc. of Bengal, vol. XXI (1853) p. 49-74 & 365-383.

آیت

C. E. Yate, Khurasan and Sistan, Edinburgh and London 1900. Northern Afghanistan or letters from the Afghan Boundary Commission, Edinb. and London 1888.

ایزیدور خاراکسی

Isidori Characeni Stathmos Parthicos recensuit B. Fabricius, Dresdae 1849.

بابر (واقعات بابر یا بابر نامه)

Н. ИЛЬМИНСКИЙ, (Baber-Nameh ed. N. I'minski, Sazan 1857).

بارتولد (ترکستان در دوره حماد متعول)

В. Бартольд, Туркестан в эпоху монгольского нашествия, ч. I, тексты, Спб. 1898; ч. II, исследование, Спб. 1900. Где указаны только цифры, имеется в виду вторая часть.

براون

● A. Braun, Раѣысканія в области юго-славянских от-
ношений. I, Готы и их следы до V века, Спб. 1899.

براون

E. G. Browne, Account of a rare manuscript history
of Isfahan. Hertford 1901 (from the Journ. of the Royal
Asiat. Soc. 1901, July and October).

برنس

A. Burnes, Travels into Bokhara, New edition, Lond. 1839.

بلاذری (فتوح البلدان)

Liber expugnationis regionum, ed. M. J. de Goeje,
Lugduni-Bataavorum 1866.

بیدولف

J. Biddulph, Tribes of the Hindoo Koosh, Calcutta 1880.

بیرونی

Alberuni's India, english edition, by Dr. E. C. Sachau,
Lond. 1888 (Trübner's Oriental Series).

بیہقی (تاریخ ال سبکتکین یا تاریخ بیہقی طبع مورلی)

(The Tarikh-i Baihaki ed. Morley, Calcutta 1862).

PROCEEDINGS of the Royal Geogr. Society, New Series,
vol. VII, London 1885.

پوسلاوسکی

ПОСЛАВСКИЙ, И. Т., Из поездки на реку Атрек и р. Гюрген (Протоколы Турк. кружка любит. археологии, год V, стр. 184-192).

تاورنیه

J. B. Tavernier, Les six voyages de-, La Haye 1718.

توماشک

W. Tomaschek, مقالات Artakoana, Baktra, Baktriane, Baktrianoï (Poly's Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft).

ایضاً

Kritik der ältesten Nachrichten über den skythischen Norden (Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Classe, Bd. 116 u. 117).

ایضاً

Zur historischen Topographie von Persien (Sitzungsberichte etc., Bd. 102 u. 108). (در هر دو مورد استشهاد از صفحات مجندات مجله است و نه صفحات جزوه های علیحده)

تومانسکی

ТУМАНСКИЙ, А. Г., От Каспийского моря к Хормузскому проливу и обратно (Сборник материалов по Азии, изд. Военно-Ученого Комитета Гл. Штаба, вып. 65, Спб. 1896).

تیزن گااوزن

ТИЗЕНГАУЗЕН, бар, В. Г., О мечети Алишаха в Тебризе (Зап. Вост. Отд. И. Русск. Арх. Общ., т. I, стр. 115-118).

جغرافیا نویس کمنام ایرانی قرن دهم

حدود العالم (نسخه خطی متعلقه به تومانسکی)

حافظ ابرو (کتاب جغرافیائی و تاریخی) (بدون عنوان)

(نسخه خطی کتابخانه امپراطوری سابق) Dorn 290.

حمدالله قزوینی نزهت القلوب از روی نسخه خطی لندن گراد

(نسخه ۱۷۱) و نسخه چاپی لندن باهتمام له سترانج ۱۹۱۳^(۱)

خانیکف اف

N. de Khanikoff, Mémoire sur la patrie méridionale de l'Asie Centrale, Paris 1861.

بارون دوسون

Le baron C. d'Ohsson, Histoire de Mongols, La Haye et Amsterdam 1834.

دیوبه

L. Dubeux, La Perse, Paris, 1881 (L'Univers. Histoire et description, de tous les peuples).

دیولافوا

M-me Jane Dieulafoy, La Perse, la Chaldée et la Susiane, Paris 1887.

رادلوف

РАДЛОВ, В. В., К вопросу об уйгурах, Спб. 1893 (прилож. к LXXII т. Зап. Имп. Акад. Наук, № 2).

(۱) خود مواف از چاپ شفر استشهد کرده ولی در ترجمه از چاپ لندن استفاده شد

رشید الدین (جامع التواریخ از روی کاترمر و دوسون)

(دنبال کنندہ تاریخ رشید الدین از روی نسخه خطی موزه آسیائی). 566 a

روبرتسون

G. S. Robertson, Kafiristan (The Geograph. Journal, Sept. 1894). (از ترجمہ روسی مقالہ کہ تارنوسکی مترجم آن بودہ. استفادہ شد.) (Туркест. Ведом., 1894 г., № 67-71 и Среднеаз. Вестник, Март 1896 г.)

ریٹیک

РИТТИХ, П. А., Политико-статистический очерк Персии., Спб. 1896.

ریختہوفن

Erh. F. v. Richthofen, China, Bd. I, Berlin 1877.

ژوکوسکی

ЖУКОВСКИЙ, В. А. Древности Закаспийского Края. Развалины Старого Мерва. Спб. 1894 (Материалы по археологии России, издаваемые Имп. Археол. Коммиссиею, № 16).

Колыбельные песни и причитания оседлого и кочезого населения Персии (Журн. Мин. Нар. Просв. 1889 г., Январь).

Материалы для изучения персидских наречий, ч. I. Дialectы полосы города Кашана: Воншух, Кохруд, Кеше, Зефрэ. Спб. 1888.

Могилы Фирдоуси (Зап. Вост. Отд. Русск. Арх. Общ. т. VI, стр. 308-314).

Недавние казни бабидов в г. Езде (там-же, стр. 321-327).

سترابون

Strabonis Geographica, graece cum versione reficta, curantibus C. Müllerero et F. Dübnero, Parisiis 1853.

سیوان تسان

Histoire de la vie de Hiouen-Thsang, trad. par Stan. Julien, Paris 1853. شرح زندگانی

Mémoires sur les contrées occidentales, trad. par Stan Julien, Paris 1857-8. یاد داشت ها

شاردن

Voyages du chevalier Chardin en Perse et autres lieux, nouv. édition, Amsterdam 1735.

شاون

E. Chavannes, La sculpture sur pierre en Chine au temps des deux dynasties Han, Paris 1893.

شپخت

E. Specht, Du déchiffrement de monnaies sino-ephthalites (Journ. Asiat. 9, XVII, p. 487-523).

شپیگل

F. Spiegel, Eran, das Land zwischen Indus und Tigris, Berlin 1863.

شرف الدین (ظفر نامه چاپ کلکته)

Ed. by Maulawi Muhammad Iahdad. Calcutta 1887-9.

صنیع الدوله (مطالع الشمس چاپ سنگی طهران ۱۳۰۱-۱۳۰۳ هجری)

طبری

At-Tabari. Annales, cum aliis edidit M. J. de Goeje, Lugd. Batav. 1879-1901.

ظهیرالدین (تاریخ طبرستان و رویان و مازندران)

Sehir-eddin's, Geschichte von Tabaristan, Rujan und Masanderan, persischer Text, herausg. v. B. Dorn, St.-P. 1850; Uebersetzung v. B. Dorn, St.-P. 1855. از روی صفحات متن

عبدالرزاق سمرقندی مطلع السعدین نسخه خطی دارالعلوم لندن گرانمبره ۱۵۷

عتبی (تاریخ بمبئی چاپ طهران ۱۲۷۲)^(۱)

فرزر

J. B. Fraser, Narrative of a journey into Khorasan, London 1825.

ایضاً

Travels and adventures in the persian provinces on the southern banks of the Caspian sea, Lond. 1826.

فریه

J. P. Ferrier, Voyages et aventures en Perse, dans l'Afghanistan, le Belouchistan et le Turkestan, Paris 1870

قدامه (کتاب الخراج)

Bibl. Geogr. Arab. ed. M. J. de Goeje, pars VI, Lugd. Batav. 1889. از روی ترجمه فرانسه

(۱) مؤلف از نسخه خطی موزه اسپانیایی لندن گرانمبره ۱۰۰ استفاده کرده است

کاترمو

Histoire des Mongols de la Perse, écrite en persan par Raschid-eddin, publiée, traduite en français, accompagnée de notes et d'une mémoire sur la vie et les ouvrages de l'auteur par M. Quatremère. T. I., Paris 1836.

کرپورتو

R. Ker Porter, Travels in Georgia, Persia, Armenia and ancient Babylonia, Lond. 1821-1822.

کورزن

G. N. Curzon, Persia and the Persian Question, Lond. 1892.

کلاوخیو (ریوئی قونزالس) زندگانی و کارهای تیمور کبیر

روزنامه مسافرت به سمرقند و دربار تیمور در سال

۱۴۰۳-۱۴۰۶ عین متن با ترجمه روسی و تبصره

ای. سرژنومسکی سن پترزبورغ ۱۸۸۱

(Сб. Отд. русск. яз. и слов. Имп., Акад. Наук. т. XXVIII, № 1).

کوستنکو

КОСТЕНКО, Л. Ф., Туркестанский край, Спб. 1880.

کونشین

КОНШИН, А. М., Разъяснение вопроса о древнем течении Аму-Дарьи, Спб. 1897 (Зап. Имп. Русск. Геогр. Сбщ. по общей географии, т. XXXIII, № 1).

کونولی

A. Konolly, Journey to the North of India, overland from England, through Russia, Persia and Affghannistan, Lond. 1838.

کیپرت

H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878.

گابلتس

H. G. v. der Gabelentz, Ueber die Sprache der Hazaras und Aimaks, Zeitschr. der Deutsch. Morg. Ges., Bd. XX (1866), S. 326-335.

گردیزی (زین الاخیار چاپ بران)
گوشمید

A. v. Gutschmid, Geschichte Irans und seiner Nachbarländer von Alexander dem Grossen bis zum Untergange der Arsaciden, Tübingen 1888.

لن پول (ترجمه روسی بارتولد)

Мусульманские династии, перев. с англ. с примеч. и дополн. В. Бартольд. Спб.- 1899.

له سترانج

Le Strange, G., The cities of Kerman (Journ. of the Royal Asiat. Soc, 1901, p. 281-290).